

RADOSŁAW ZYCH

HISTORYCZNOPRAWNE ASPEKTY
DZIAŁALNOŚCI ODDZIAŁU
POLSKIEJ KRAJOWEJ KASY POŻYCZKOWEJ W BYDGOSZCZY

WPROWADZENIE

Jak dotąd, tytułowe zagadnienie nie zostało zbadane¹. Dokonując analizy problematyki badawczej określonej tytułem artykułu, należy mieć na uwadze także nastroje społeczne panujące w owym czasie. Dlatego też warto i trzeba sięgać *ad fontes*, aby zbadać regulacje prawne kształtujące się w latach powrotu Bydgoszczy do Macierzy. Z uwagi na odległy charakter czasów, zdeterminowany tematyką, bazę źródłową badań stanowią przede wszystkim akty archiwalne, normatywne oraz literatura historyczna.

Pomimo utraty pod koniec XVIII w. polskiego „niepodległego, wolnego bytu państwowego”², tożsamość narodowa podtrzymywana była za sprawą nauki i kultury³. Nowa rzeczywistość zastana w 1918 r. była bardzo trudna dla całej gospodarki Polski. Państwo borykało się z dotkliwymi zniszczeniami wojennymi, zdemontowaniem fabryk i wywiezieniem ich w głąb Rosji. Na ziemiach

Dr RADOSŁAW ZYCH – adiunkt w Katedrze Prawa Rzymskiego, Historii Prawa i Doktryn Polityczno-Prawnych, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, ul. Narutowicza 17a, 70-240 Szczecin; e-mail: radoslaw.zych@usz.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-1221-9136>.

¹ W artykułach [np. zob. C. LESZCZYŃSKA, *Polska bankowość centralna 1828-1989*, „Bank i Kredyt” 2 (2016), s. 11] czy opracowaniach monograficznych pisano ogólnie o „państwowych instytucjach oszczędnościowych na ziemiach polskich przed 1919 r.” (np. zob. T. WŁUDYKA, *Dwa dwudziestolecia gospodarki rynkowej w Polsce*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska 2008, s. 186-190).

² J. PAJEWSKI, *Odbudowa państwa polskiego 1914-1918*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1978, s. 342.

³ A. SZCZERBA, *Nie tylko szabłą... Rola archeologii w utrzymaniu tożsamości narodowej Polaków w okresie zaborów*, [w:] *W walce o wolność i niepodległość Polski*, red. D. Litwin-Lewandowska, K. Bałękowski, Lublin: Wydawnictwo Naukowe Tygiel 2016, s. 22.

niepodległej Polski w tym czasie w obiegu znajdowały się cztery waluty: marka niemiecka, austriacka korona, rubel rosyjski oraz marka polska⁴.

Ze względu na powołanie do życia odrodzonej państwowości, akty normatywne, poza sformułowaniem ram ustrojowych, porządkowały również sprawy gospodarcze i społeczne. Pierwsze lata po 1918 r. były okresem budowania bytu państwowego odrodzonej Polski i poszczególnych jej regionów.

PRAWNOFINANSOWE KONSEKWENCJE ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI PRZEZ POLSKĘ

Konsekwencją połączenia w 1918 r. w jednym organizmie państwowym ziem należących uprzednio do trzech różnych zaborów było współwystępowanie kilku różnych środków płatniczych. Na podstawie art. 1 ustawy z grudnia 1918 r.⁵ postanowiono, że „zanim na mocy uchwały sejmowej nie zostanie powołany do życia Bank Polski, Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, założona i prowadzona aż do 11 listopada 1918 r. przez okupacyjną władzę niemiecką, jest jedyną emisyjną instytucją bankową Państwa Polskiego, kasą centralną urzędów państwowych i miejscem przechowywania depozytów, znajdujących się pod opieką państwa”.

Z art. 6 wynikało *expressis verbis*, iż: „wszelkie pożyczki udzielane są tylko w markach polskich i mają być spłacone w tej lub w przyszłej polskiej walucie według kursu, który obowiązywać będzie dla konwersji wszelkich zobowiązań płatniczych”. Natomiast, stosownie do art. 18, „w przypadku osiągnięcia zysku, po zamknięciu rachunków rocznych Kasy, należało przelać go na

⁴ P. ŁAGOWSKI, *Geneza rynku papierów wartościowych w Polsce*, „Ekonomia – Wrocław Economic Review” 19 (4) 2013, s. 74; Z. LANDAU, J. TOMASZEWICZ, *Gospodarka Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza 1991, s. 6; *Dzieje Polski. Kalendarium*, red. A. Chwalba, Kraków: Wydawnictwo Literackie 2000, s. 622.

⁵ Ustawa Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej z dnia 7 grudnia 1918 r., „Dziennik Praw” Nr 19, poz. 56. W art. 21 uchylała ona moc obowiązującą ustawy Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej z dnia 9 grudnia 1916 r., Dz. Rozp. Dla Jen-Gub. Warsz. Nr 57 z dnia 13 grudnia 1916 r. Ustawa z dnia 7 grudnia 1918 r., na mocy art. 3 ustawy z dnia 23 czerwca 1921 r. o wprowadzeniu dekretów, ustaw sejmowych i rozporządzeń Rządu oraz dalszem uzgodnieniu ustawodawstwa na obszarze b. dzielnicy pruskiej, Dz. U. Nr 75, poz. 511, „jako nie ogłoszona ani w Tygodniku Urzędowym, ani w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej, zaczęła obowiązywać na obszarze b. dzielnicy pruskiej z chwilą wejścia w życie na mocy ogłoszenia w Dzienniku Praw Państwa Polskiego, jednakże najwcześniej z dniem 8 stycznia 1919 r.”. Był to przykład normy prawnej o charakterze retroaktywnym. Zob. Z. KARPIŃSKI, *Tworzenie ustroju pieniężnego po I wojnie światowej. Najnowsze Dzieje Polski*, „Materiały i studia z okresu 1914-1939” 10 (1966), s. 41. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa została ustawowo ogłoszona jedyną emisyjną instytucją bankową państwa polskiego.

fundusz rezerwowy o którego przeznaczeniu, jak również o likwidacji Kasy, zdecyduje Sejm”. W ten sposób prawodawca zabezpieczać miał losy finansowe państwa *pro futuro*. Umożliwiono tworzenie oddziałów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej. Zgodnie z art. 11, „Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa jest kasą centralną wszystkich urzędów państwowych, a przede wszystkim kas skarbowych, które z polecenia Ministra Skarbu przelewają do Kasy wolne fundusze na rachunek Skarbu Państwa. Kasa zarządza rachunkiem Skarbu bezpłatnie. Wszelkie wypłaty Skarbu Kasa załatwia w granicach rozporządzalnej gotówki na rachunku Skarbu Państwa bez żadnej prowizji. Na zlecenia Skarbu Kasa inkasuje bezpłatnie należności skarbowe we wszystkich miejscowościach, gdzie posiada własne oddziały”. Do 11 listopada 1918 r. na terenach okupowanych działało oprócz Centrali w Warszawie sześć filii. Były to instytucje w: Częstochowie, Kaliszu, Łodzi, Sosnowcu, Włocławku oraz agentura w Kijowie⁶. Oddziały Kasy uruchamiano na terenach okupacji niemieckiej, w byłych zaborach austriackim i pruskim oraz na kresach wschodnich miały ułatwić wypłaty skarbowe, a także rozpowszechniać ruch przekazowy i obroty bezgotówkowe na tych obszarach⁷.

Zgodnie z art. 4 ustawy z 1918 r.: „marki polskie są środkiem prawnym płatniczym w całym państwie i przyjmowane są przez wszystkie urzędy, według wartości nominalnej. W tych dzielnicach kraju, w których prawnie obiegają jeszcze ruble lub korony stosunek marek polskich do tych pieniędzy przy zapłatach skarbowych ustanowiony będzie okresowo przez Ministra Skarbu”⁸.

Po nadaniu marce polskiej charakteru prawnego środka płatniczego, najwcześniej wycofano z obiegu markę niemiecką na terenie byłej dzielnicy pruskiej⁹. Ustawa z 20 listopada 1919 r.¹⁰ ustanowiła markę polską jedynym środkiem płatniczym na tym obszarze. Zgodnie z jej art. 1, „jedynym prawnym środkiem płatniczym na terytorium byłej dzielnicy pruskiej jest marka polska. Marka niemiecka przestaje być prawnym środkiem płatniczym”. Przejawem cech jedynego prawnego środka płatniczego, jakim stała się marka polska, było umarżenie zobowią-

⁶ E. CZAPSKA, *Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa*, „Bank i Kredyt” 5-6 (1988), s. 23.

⁷ Tamże, s. 25.

⁸ Ustawa Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej z dnia 7 grudnia 1918 r. Zob. A. FALKOWSKA-SZAMETA, *Unifikacja i stabilizacja waluty w latach 1918-1924*, [w:] *Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawnohistoryczne*, red. D. Bogacz, M. Tkaczuk, Szczecin: Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego 2006, s. 504.

⁹ Na obszarze tym marki polskie zostały wprowadzone już 11 kwietnia 1919 r. na mocy rozporządzenia Naczelnego Rady Ludowej. Tamże, s. 505.

¹⁰ Ustawa z dnia 20 listopada 1919 r. o walucie w obrębie byłej dzielnicy pruskiej, Dz. U. Nr 91, poz. 492. Tamże, s. 505.

zań w markach niemieckich „poprzez ich uiszczony markami polskimi w równej nominalnej sumie” (art. 2). Ponadto, od strony dłużniczej, zgodnie z art. 3, „zaciąganie zobowiązań i dokonywanie transakcji w markach niemieckich było wzbronione”. O wejściu w życie ustawy stanowił jej art. 7 stanowiąc, iż: „ustawa niniejsza obowiązuje w byłej dzielnicy pruskiej z dniem jej ogłoszenia. Na terytoriach, które nie znajdują się jeszcze pod władzą Państwa Polskiego, wchodzi w życie w chwili objęcia tych terytoriów przez polskie władze”. Ustawa zawierała dwie normy adresowane do dłużników¹¹ oraz jedną sankcjonującą¹².

Procedura likwidacji wielowalutowości w państwie oraz dwuwalutowości w poszczególnych dzielnicach zakończona została w pierwszej połowie 1920 r. przez ustanowienie marki polskiej jedynym środkiem płatniczym we wszystkich regionach Polski¹³. W czerwcu 1922 r. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa otworzyła oddział w Katowicach. Do 31 grudnia 1923 r. czynne były, oprócz Oddziału Głównego w Warszawie, 44 oddziały prowincjonalne: Białystok, Bielsko, Brześć n/Bugiem, Bydgoszcz, Częstochowa, Gniezno, Grodno, Grudziądz, Inowrocław, Jarosław, Jasło, Kalisz, Katowice, Kielce, Kołomyja, Kraków, Królewska Huta, Leszno, Lublin, Lwów, Łomża, Łódź, Nowy Sącz, Ostrów, Piotrków, Płock, Poznań, Przemyśl, Radom, Równe, Rybnik, Rzeszów, Siedlce, Sosnowiec, Stanisławów, Starogard, Suwałki, Tarnopol, Tarnów, Tczew, Wilno, Włocławek. Nie utworzono oddziału Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej w Wolnym Mieście Gdańsku. Działał tam Bank von Danzig, emitujący banknoty opiewające na guldeny gdańskie¹⁴.

¹¹ Zgodnie z art. 4 ustawy z 1919 r.: „Dłużnikom, mającym płacić swoje zobowiązania poza granicami Państwa Polskiego, udziela się zwłoki, aż do późniejszego uregulowania tej sprawy, o ile w poszczególnych wypadkach władze, czuwające nad obrotem zagranicznym, inaczej nie postanowią. Wstrzymuje się więc zastosowanie skutków prawnych, powstających lub powstałych na mocy ustawy lub umowy z powodu nieuiszczenia się na czas o określonych w tym artykule zobowiązań”. Natomiast zgodnie z art. 5: „Dłużnik, przeciw któremu wierzyciel, mieszkający poza granicami Państwa Polskiego, uzyskał już tytuł do egzekucji, ma prawo zażądać w drodze sprzeciwu przeciw dopuszczalności klauzuli egzekucyjnej od sądu właściwego lub sądu okręgowego, w którego obwodzie zamieszkuje, by skutki prawne, powstałe z powodu nieuiszczenia się na czas, zostały uchylone”.

¹² Zgodnie z art. 6 ustawy z 1919 r.: „Przekroczenie lub usiłowanie przekroczenia niniejszej ustawy podlega karze więzienia od 1 roku i grzywny do 1.000.000 marek lub jednej z powyższych kar. Do rozpatrywania przekroczeń powołane są sądy doraźne”.

¹³ Z. LANDAU, *Waluta polska w latach inflacji*, „Wiadomości Narodowego Banku Polskiego” 1 (1966), s. 25.

¹⁴ CZAPSKA, *Polska Krajowa Kasa*, s. 26.

POWOŁANIE POLSKICH WŁADZ W BYDGOSZCZY

O „powrocie” Bydgoszczy do Polski zdecydowały postanowienia traktatu wersalskiego z dnia 28 czerwca 1919 r.¹⁵ Zgodnie z instrukcjami dla komisarzy powołanych do odbierania urzędów i majątku państwowego od władz niemieckich, wicewojewoda poznański dr Witold Celichowski powołał w dniu 14 stycznia 1920 r.¹⁶ mecenasa Jana Maciaszka na komisarza generalnego rządu Rzeczypospolitej Polskiej na miasto Bydgoszcz. Na wniosek polskiej Rady Ludowej na miasto Bydgoszcz i przedmieścia, równocześnie został on mianowany przez ministra byłej dzielnicy pruskiej komisarycznym prezydentem miasta. Jednak urząd ten objął oficjalnie dopiero po zajęciu Bydgoszczy przez wojsko polskie¹⁷. Uroczysty akt przejęcia władzy i powrotu Bydgoszczy do Polski odbył się 19 stycznia 1920 r. o godz. 18.00 w Sali Posiedzeń Rady Miejskiej w ratuszu¹⁸. Wojska polskie w Bydgoszczy witano 20 stycznia 1920 r. Jednak już w przeddzień wkroczenia oddziałów wojskowych władza nad miastem przeszła w ręce Polaków.

DZIAŁALNOŚĆ ODDZIAŁU POLSKIEJ KRAJOWEJ KASY POŻYCZKOWEJ
W BYDGOSZCZY W LATACH 1920-1922

Po przejściu miasta pod administrację polską, niezwłocznie przystąpiono do realizacji ustawy o walucie w byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 20 listopada 1920 r., otwierając w dniu 26 stycznia 1920 r. filię Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej.

¹⁵ Traktat pokoju z Niemcami podpisany 28 czerwca 1919 r., cz. II, art. 27, punkt 7 – fragment dotyczący przebiegu zachodniej granicy Polski w rejonie Pomorza. Przekład z języka francuskiego na język polski: *Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r. Dokumenty materiały*, t. I, Warszawa 1965, s. 224.

¹⁶ M. WOJCIECHOWSKI, *Ruch polski w Bydgoszczy i obwodzie nadnoteckim w ostatnich miesiącach rządów pruskich (lipiec 1919 – styczeń 1920)*, [w:] *Bydgoszcz w dobie powstania wielkopolskiego*, red. Z. Grot, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1970, s. 104, 108; R. SUDZIŃSKI, *Uwarunkowania i czynniki rozwoju Bydgoszczy w II Rzeczypospolitej (1920-1939)*, [w:] *Historia Bydgoszczy*, t. II, cz. 1, red. M. Biskup, Bydgoszcz: Bydgoskie Towarzystwo Naukowe 1999, s. 26.

¹⁷ „Dziennik Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej” 3 (1920), s. 51. Zob. J. KUTTA, [biogram J. Maciaszka], [w:] *Bydgoski Słownik Biograficzny*, t. II, red. J. Kutta, Bydgoszcz: Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne 1994-1999, s. 94-96.

¹⁸ Pełny tekst *Protokołu dotyczącego aktu oddania miasta Bydgoszczy Generalnemu Komisarzowi Rządu Polskiego w dniu 19 stycznia 1920 r.* znajduje się w: Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Akta m. Bydgoszczy, sygn. 1244, k. 431-437. Opublikował go oraz wstępem i przypisami opatrzył J. KUTTA, *Powrót Bydgoszczy do Macierzy. Protokół dotyczący aktu oddania miasta Bydgoszczy Generalnemu Komisarzowi Rządu Polskiego 19 stycznia 1920*, Bydgoszcz: Graf Press 1993.

Mieściła się ona w budynku dawnego Reichsbanku przy ul. Wilhelmstrasse 61 (obecnie ul. Jagiellońska), a pierwszym dyrektorem został Tadeusz Piłatowski¹⁹.

O działalności Oddziału Krajowej Kasy Pożyczkowej w Bydgoszczy donosiła prasa w 1921 r.²⁰ Na konferencji przedstawiciele miejscowego przemysłu i handlu, zwołanej przez dyrekcję Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, informowano o możliwości udzielenia kredytu krótkoterminowego: 1) za dwoma podpisami i żyrem banku, akredytowanego w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej – w takim wypadku kredytu udziela Oddział Bydgoski Kasy Krajowej bez porozumiewania się z Centralą w Warszawie; 2) za jednym podpisem i żyrem banku, lub za dwoma podpisami firm interesowanych bez żyra – w takim wypadku Oddział Bydgoski zmuszony jest uzyskać aprobatę Centrali Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej; 3) na poczet posiadanych na składzie towarów, przy czym zniesiony zostaje dotychczasowy system oddawania towarów pod nadzór władz państwowych. W razie chęci uzyskania kredytu państwowego firmy zmuszone są przedstawiać swoje bilanse do przejrzenia dyrekcji Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, która zastrzega sobie prawo stałego wglądu w stan interesów otrzymującej pożyczkę firmy: w dyskusji przedstawiciele niemieckich przedsiębiorstw wysunęli żądania podniesienia sum kredytowych do kilkunastu i kilkudziesięciu milionów, aby sumy te dopomogły nie tylko do utrzymania zakładów na poziomie obecnym, ale również do rozszerzania ich i sprowadzenia nowych urządzeń technicznych, pozwalających na uruchomienie świeżych działów tych zakładów. Przedstawiciele przemysłu polskiego wyrażali obawę, że w takim razie cały kredyt państwowy gotów pójść za granicę na zakup maszyn i urządzeń, przez co spowodowana zostanie dalsza niżka marki. Życząc sobie ubiegać się o kredyt państwowy powinni zwrócić się do dyrekcji miejscowego Oddziału Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej przy ul. Jagiellońskiej²¹.

W prasie z dnia 7 września 1921 r. zamieszczono ogłoszenie o treści: „Oddziały Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej otrzymały 5 proc. bilety skarbowe w odcinkach po 100.000, 10.000, i 5.000 mk. Jest obowiązkiem obywateli posiadających

¹⁹ W. GARBACZEWSKI, *Narodowy Bank Polski Oddział Okręgowy w Bydgoszczy – historia i współczesność*, [w:] *Kalendarz Bydgoski 2004*, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Miasta Bydgoszczy 2004, s. 235.

²⁰ „Nowa Gazeta Bydgoska. Organ Chrześcijańskiego Narodowego Stronnictwa Pracy” z dnia 12 lipca 1921 r., nr 157, s. 3; „Nowa Gazeta Bydgoska. Organ Chrześcijańskiego Narodowego Stronnictwa Pracy” z dnia 11 sierpnia 1921 r., nr 182, s. 3; „Nowa Gazeta Bydgoska. Organ Chrześcijańskiego Narodowego Stronnictwa Pracy” z dnia 20 sierpnia 1921 r., nr 189, s. 3. Informacje te dotyczyły skupu marek niemieckich.

²¹ „Dziennik Bydgoski” z dnia 21 września 1921 r., nr 216, s. 2.

oszczędności w markach polskich, zamienić je na wyżej wspomniane odcinki biletów skarbowych. Lokata kapitałów w biletach skarbowych przynosi korzyści zarówno dla lokujących, jak i dla Państwa: Wysoka wartość odcinków umożliwia obywatelowi łatwiejsze przechowywanie oszczędności oraz otrzymuje on 5 proc. od swego kapitału. Państwo ma tę korzyść, że ogranicza wydanie nowych banknotów, czem powstrzymuje upadek waluty. Posiadacze biletów skarbowych mają dogodność, że mogą w każdej chwili bilety skarbowe wymienić na marki polskie we wszystkich Oddziałach Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, niezależnie od tego, w którym zostały nabyte. Zwraca się szczególną uwagę naszego włościanstwa na wygodę lokowania gotówki w biletach skarbowych. Nie narażając się na żadne ryzyko włościanie posiadający nieraz znaczniejsze sumy marek polskich, puszczając je przez wymianę w obieg spełnią obowiązek obywatelski, a sobie przez 5% zysku zwiększą jeszcze posiadany kapitał. Dodać należy, że Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa przyjmuje bilety skarbowe na przechowanie bez pobierania jakiegokolwiek opłaty²². A zatem ogłoszenie to może stanowić dowód na potwierdzenie tezy o tym, że działania oddziałów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, także tego w Bydgoszczy, polegały na współdziałaniu w unifikacji waluty i zaopatrywaniu jego obszaru właściwości w marki polskie.

Gazeta Bydgoska z 1922 r. podawała, że: „w «Dzienniku Ustaw» nr 91 ogłoszono rozporządzenie Ministra Skarbu, którego mocą Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa jest upoważniona do przyjmowania sum w walutach obcych na rachunki przekazowe i rachunki terminowe, do przeprowadzenia rzeczonych rachunków w walutach obcych, do wypłaty i przekazywania w kraju i zagranicą z tych rachunków sum w tychże walutach bez osobnych zezwoleń i bez zachowywania warunków ustalonych w rozporządzeniu ministra skarbu i ministra byłej dzielnicy pruskiej z dnia 31 grudnia 1920 r. o ograniczeniu obrotu dewizami i walutami zagranicznymi. Prowadzone na podstawie tego rozporządzenia rachunki przekazowe i terminowe w walutach obcych są oprocentowane w stosunku ustalonym przez Polską Krajową Kasę Pożyczkową²³. Analiza źródeł archiwalnych nie potwierdza wydania rzeczonego rozporządzenia pod wskazanym numerem „Dziennika Ustaw”. Zapewne miano na myśli rozporządzenie Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości z dnia 22 sierpnia 1922 r. w przedmiocie przyjmowania przez Polską Krajową Kasę Pożyczkową wkładów w walutach obcych²⁴.

²² „Orędownik na powiat Bydgoski” z dnia 7 września 1921 r., nr 39, s. 237-238.

²³ „Gazeta Bydgoska” z 1922 r., nr 116, s. 3.

²⁴ Dz. U. Nr 93, poz. 867. Zgodnie z jego § 1, „Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa jest upoważniona do przyjmowania sum w walutach obcych na rachunki przekazowe i rachunki terminowe, do

Natomiast na podstawie § 3 rozporządzenia Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości z dnia 5 października 1922 r.²⁵, „Wywóz walut i dewiz, nie pochodzących z kupna w bankach dewizowych dozwolony jest bez uzyskiwania specjalnego pozwolenia do wysokości 1000 fr. szw., lub równowartości w innych walutach zagranicznych. Dla wywozu sum do wysokości 3000 fr. szw. lub równowartości w innych walutach wymagane jest zezwolenie Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej lub jednego z jej oddziałów. Zezwolenia takie udzielane będą za okazaniem paszportu zagranicznego. Pozwoleń na wywóz sum wyższych udziela Ministerstwo Skarbu lub organy przez nie wyznaczone”. Zatem prawnym obowiązkiem oddziałów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej było strzeżenie obrotu zagranicznego walutami innymi niż te zakupione w bankach dewizowych powyżej określonej sumy.

Informacje o działalności oddziału Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej można znaleźć w kolejnym przekazie prasowym: „Grupa 2. Związku Przemysłowców Metalowych obejmująca wszystkie wytwórnie maszyn i narzędzi rolniczych w Polsce, odbyła 19 listopada 1922 r. posiedzenie w Grudziądzu, na którym szczególną uwagę poświęcono sprawom kredytu dla przemysłu. Zwracano uwagę na brak «płynnej gotówki i trudności uzyskania kredytu bankowego – wywołują, jak wiadomo, stagnację w przemyśle i handlu». W dyskusji wyjaśniono i omówiono poszczególne formy kredytu instytucji państwowych, dostępnego dla przemysłu i handlu. Kredytu dyskontowego udziela Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa solidnym przedsiębiorstwom państwowym i handlowym. Ponadto udziela ona kredytu lombardowego pod zastaw towarów. Zebrani wyrazili życzenie, aby dyrekcja Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej ustaliła jednolite warunki kredytu dla wszystkich swych oddziałów, gdyż obecnie każdy oddział stosuje różne warunki i wymagania»²⁶.

przeprowadzenia rzeczonych rachunków w walutach obcych, do wypłaty i przekazywania w kraju i zagranicą z tych rachunków sum w tychże walutach, bez osobnych zezwoleń i bez zachowywania warunków ustalonych w rozporządzeniu Ministra Skarbu i Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 31 grudnia 1920 r. o ograniczeniu obrotu dewizami i walutami zagranicznymi”, Dz. U. z 1921 r. Nr 18, poz. 104, Nr 108, poz. 795.

²⁵ Dz. U. Nr 89, poz. 816.

²⁶ „Gazeta Bydgoska” z 1922 r., nr 128, s. 3.

STAN EKONOMICZNY MIASTA
NA TLE SYTUACJI GOSPODARCZEJ POLSKI

Miasto Bydgoszcz w 1922 r. zamknęło swój budżet z miliardem długu²⁷. W piśmie zwrócono uwagę na to, że: „deficyt finansowy jest zjawiskiem ogólnym miast w Polsce i że inne miasta tak samo nie są w stanie o własnych siłach pokryć swoje rozchody”²⁸. Główna Kasa Miejska w Bydgoszczy otrzymała od Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej 2 000 000 mk. jako część pożyczki udzielonej miastu Bydgoszczy z funduszu akcji budowlanej²⁹.

Gazeta Bydgoska w 1923 r. informowała, że: „na mocy ustawy z dnia 24 marca 1923 r. Ministerstwo Skarbu wypuszcza z dniem 1 maja roku bieżącego 6% złote bony skarbowe w odcinkach po 10 i 100 złotych z terminem płatności w dniu 1 listopada 1923 r. Sprzedaż 6% złotych bonów skarbowych odbywać się będzie za gotówkę w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej i w jej oddziałach. Złote bony skarbowe, nabyte za równowartość sprzedanych w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej pełnowartościowych walut, mogą być lombardowane w oddziałach Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej do wysokości 75% wartości dziennej”³⁰. Zgodnie z ustawą z dnia 24 marca 1923 r., „upoważnia się Polską Krajową Kasę Pożyczkową do doprowadzenia stanu emisji jej biletów, prócz biletów, emitowanych na zasadzie art. 2 ustawy z dnia 26 marca 1920 r. (Dz. U. z 1920 r., nr 31, poz. 179³¹) do kwoty marek polskich 1.400.000.000.000. łącznie z sumą 350.000.000.000. marek polskich, ustaloną w art. 1 ustawy z dnia 25 września 1922 r. o dalszej emisji biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej (Dz. U. z 1922 r., nr 84, poz. 749³²)”³³.

²⁷ *Pismo Magistratu Miasta Bydgoszczy do Ministerstwa Skarbu z dnia 2 października 1922 r.*, Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, sygn. 2/189/3438.

²⁸ Tamże.

²⁹ *Pismo Dyrekcji Krajowego Banku Pożyczkowego w Poznaniu z dnia 31 października 1922 r. do Magistratu w Bydgoszczy*, L. dz 10a, 3122/22. Główna Kasa Krajowa posiadała konto w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej. Zob. tamże, Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, sygn. 189/3438.

³⁰ „Gazeta Bydgoska” z 1923 r., nr 100, s. 1.

³¹ Na podstawie art. 2, do kwoty ogólnej 11 000 000 000 marek polskich emitowanych z tytułu podwyższenia stanu emisji jej banknotów, nie włącza się biletów wypuszczonych tytułem skupu złota czy biletów wypuszczonych celem wykupu wycofywanych z obiegu na obszarze b. zaboru austriackiego i b. okupacji austriacko-węgierskiej koron waluty austriacko-węgierskiej. Zob. art. 2 ustawy z dnia 26 marca 1920 r. w przedmiocie uzupełnienia ustawy z dnia 13 lutego 1920 r. (Dz. U. Nr 17, poz. 85) dotyczącej dalszej emisji biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. Nr 31, poz. 179.

³² Na jej mocy, upoważnia się Polską Krajową Kasę Pożyczkową do doprowadzenia stanu emisji jej biletów prócz biletów, emitowanych na zasadzie art. 2 ustawy z dnia 26 marca 1920 r. (Dz. U. Nr 64, poz. 179) do kwoty 350 000 000 000 marek polskich łącznie z kwotą marek polskich

Powyższe doniesienia prasowe potwierdzają tezę o zwalczaniu złej sytuacji ekonomicznej państwa poprzez emisję coraz większej ilości pieniądza. Z przeprowadzonych badań wynika, że ustalenia te znalazły odzwierciedlenie w prawie³⁴. Zgodnie z art. 1 ustawy z 1923 r.³⁵, „upoważnia się Ministra Skarbu do zaciągnięcia na pokrycie niedoboru budżetowego dalszej pożyczki w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej do wysokości 1.800.000.000.000 marek polskich, łącznie z kwotą 370.000.000.000 marek polskich, ustaloną w art. 1 ustawy³⁶ z dnia 25 września 1922 r. (Dz. U. z 1922 r. Nr 84, poz. 748)”.

Prasa bydgoska informowała też o tym, że: „Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa puszcza w obieg począwszy od dnia 8 października 1923 r. banknoty o wartości 500 000 marek polskich. Państwo Polskie bierze na siebie odpowiedzialność za wymianę niniejszego biletu za przyszłą walutę polską według stosunku, który dla marek polskich uchwałą władze ustawodawcze. Na dole znajdował się napis: «Kto podrabia lub fałszuje bilety Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, albo puszcza w obieg lub usiłuje puścić w obieg podrobione lub fałszywe bilety, podlega karze ciężkiego więzienia»³⁷.

Marka polska wprowadzona do obiegu w 1917 r. miała pozostać „walutą obiegową” dopóki nie zastąpi jej złoty³⁸. Koszty prowadzenia działań wojennych

118 000 000 000 ustaloną w art. 1 ustawy z dnia 8 lipca 1921 r. o dalszej emisji biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. Nr 64, poz. 401.

³³ Ustawa z dnia 24 marca 1923 r. o dalszej emisji biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. poz. 252.

³⁴ Emisji banknotów dotyczyły kolejno uchwalane ustawy. Zob. ustawa z dnia 26 marca 1920 r. w przedmiocie uzupełnienia ustawy z dnia 13 lutego 1920 r. (Dz. U. Nr 17, poz. 85), dotyczącej dalszej emisji biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej czy ustawa z dnia 30 kwietnia 1920 r. w przedmiocie dalszej emisji biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. Nr 38, poz. 217.

³⁵ Ustawa z dnia 24 marca 1923 r. o kredycie Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej, Dz. U. Nr 38, poz. 251.

³⁶ Ustawa z dnia 25 września 1922 r. o kredycie Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej, Dz. U. Nr 84, poz. 748. Zgodnie z art. 1, „upoważnia się Ministra Skarbu do zaciągnięcia na pokrycie niedoboru budżetowego dalszej pożyczki w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej do wysokości 370.000.000.000 marek polskich łącznie z kwotą 150.000.000.000 marek polskich ustaloną w art. 1 ustawy z dnia 8 lipca 1921 r. (Dz. U. z 1921 r. Nr 64, poz. 402)”. Na podstawie art. 1 powołanej ustawy, „upoważnia się Ministra Skarbu do zaciągnięcia na pokrycie niedoboru budżetowego dalszej pożyczki w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej do nieprzekraczalnej wysokości 150.000.000.000 mk, łącznie z pożyczkami, wyszczególnionymi w art. 1 i 2 ustawy z dnia 26 listopada 1920 r. (Dz. U. z 1920 r. Nr 112, poz. 738) w kwocie ogólnej 64.625.000.000 mk”. Zgodnie z powołaną ustawą z dnia 26 listopada 1920 r. o kredycie Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej, „upoważnia się Ministra Skarbu do zaciągnięcia na pokrycie niedoboru budżetowego dalszej pożyczki w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej w kwocie 15.000.000.000 marek polskich”.

³⁷ „Gazeta Bydgoska” z 1923 r., nr 234, s. 6.

³⁸ Pojawiały się pomysły nadania polskiej walucie nazwy: „lech”, „Kościeszko”, „polon”. O tym, że będzie to złoty, przesądził Sejm w dniu 28 lutego 1919 r. uchwalając ustawę w sprawie nazwy

i ogromne wydatki na odbudowę zniszczonego państwa, zmuszały rząd do finansowania deficytu budżetowego z emisji pieniądza. Doprowadziło to w latach 1918-1923 do inflacji³⁹.

W okresie inflacji, w latach 1921-1923, drukowano w Bydgoszczy banknoty dla Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej. Zapewne było to skutkiem systematycznej modernizacji parku maszynowego Bydgoskich Zakładów Graficznych i uzyskaniem bardzo wysokiej jakości druku⁴⁰.

O działalności Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej informowała w 1924 r. prasa tymi słowami: „Jeśli kontroler przyłapał kupca lub przemysłowca na fałszywych zeznaniach podatkowych, to oprócz dotkliwych kar, taki kupiec czy przemysłowiec wciągnięty był na tzw. «czarną listę» i Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa zamykała mu kredyt i redyskont weksli. Dla kupca lub przemysłowca było to śmiertelnym ciosem”⁴¹.

Sytuacja ekonomiczna w 1924 r. była zła. Komunikowała o tym bydgoska prasa: „Jeśli się dziś nawołuje do oszczędności, to nie jest to pozbawione racji. Tylko oszczędność społeczeństwa może dopomóc do urzeczywistnienia akcji uzdrowienia naszego skarbu. A społeczeństwo jest ogromnie rozrzutne, a zanik poczucia oszczędności spowodowała wojna i chora waluta markowa. Nie tylko społeczeństwo jest rozrzutne, rozrzutny jest nasz Sejm. Roi się w Sejmie od rozmaitych wniosków i projektów, które wymagają olbrzymich sum, na które niestety nie ma pokrycia. Sejm nasz jest nieprzyzwoicie rozrzutny [...]. Jeśli dziś konieczność zmusza nas do oszczędności i do wyrabiania w sobie jak najdalej idącego poczucia oszczędzania, to poczucie to powinno w pierwszym rządzie powstać

monety polskiej, Dz. Pr. Nr 20, poz. 230. Zgodnie z art. 1 ustawy: „jednostka monetarna polska ma nazwę «złoty», którego setna część nazywa się «grosz»”. Zob. S. KARPİŃSKI, *Pamiętnik dziesięciolecia 1915-1924*, Warszawa 1931, s. 207-208; LESZCZYŃSKA, *Polska bankowość*, s. 11.

³⁹ Zob. I. KRAS, *Ewolucja polskiego systemu bankowego*, „Saeculum Christianum” 13 (2006), nr 2, s. 191. W 1923 r. inflacja w Polsce sięgnęła 36 tys. procent przekształcając się w hiperinflację. Zob. W. MORAWSKI, *Władysław Grabski – sam przeciw milionom*, [w:] <http://www.polska1918-89.pl/pdf/wladyslaw-grabski-%E2%80%93-sam-przeciw-milionom,1449.pdf> [dostęp: 8.05.2017]. Z. LANDAU, *Inflacja w Polsce po I wojnie światowej*, „Finanse” 2 (1980), s. 46-58, Tenże, *Inflacja w Polsce po I wojnie światowej*, „Studia Finansowe” 32 (1985), s. 323-399; E. TAYLOR, *Inflacja polska – przyczy-ny, przebieg, środki zaradcze*, Poznań: Gebethner i Wolff 1926; D. DURAND, *Currency Inflation in Eastern Europe with Special Reference to Poland*, „The American Economic Review” 13 (1923), s. 593-608; Z. LANDAU, J. TOMASZEWSKI, *W dobie inflacji 1918-1923*, Warszawa: Książka i Wiedza 1967, s. 273. Panuje zgodność opinii, że najważniejszym źródłem inflacji było zaciąganie kredytu w instytucji emisyjnej celem finansowania deficytu budżetowego. LESZCZYŃSKA, *Polska bankowość*, s. 12-13.

⁴⁰ S. KAMOSIŃSKI, *Rozwój czy stagnacja? Przemysł miasta Bydgoszczy w latach 1920-1939*, „Kronika Bydgoska” XXII (2000), s. 21.

⁴¹ „Gazeta Bydgoska” z dnia 10 maja 1924 r., s. 1.

w Sejmie, a stamtąd promieniować na społeczeństwo. Źle jest, jeśli głosi się, że oszczędność jest pierwszym, najkonieczniejszym wymogiem sanacji skarbu, a o oszczędności zapomina najwyższy przedstawiciel i wykładnik narodu: Sejm”⁴².

Dodatkowo, inflacja zwiększała produkcję banknotów wymagających pomieszczenia w skarbcach i – co za tym idzie – wywołała potrzebę zatrudnienia personelu. Odziedziczone po zaborcach gmachy bankowe zaczęły okazywać się zbyt małe. Szereg oddziałów prowincjonalnych zaczęło domagać się obszerniejszych i lepszych pomieszczeń. Do wykonywania zadań związanych z budową nowych gmachów, rozbudową i adaptacją starych powołano Dział Techniczny Wydziału Administracyjnego Dyrekcji, kierowany od 1924 r. przez inżyniera Alojzego Tomasza Dąbskiego. Projekty przygotowywali: Marian Lalewicz, Zdzisław Mączyński, Antoni Dygat, Teodor Hoffmann, Kazimierz Wyczyński. Pracowali opierając się na przygotowanym przez Dział Techniczny „Programie budowy gmachu prowincjonalnego oddziału BP”⁴³. W Bydgoszczy na potrzeby Banku Polskiego rozbudowano budynek dawnej filii Królewskiego Banku w Berlinie przy ul. Jagiellońskiej 8. Już w sierpniu 1923 r. projekt przebudowy, autorstwa Z. Mączyńskiego, był gotowy do realizacji⁴⁴. Dobudowany fragment, noszący cechy architektury neopalladiańskiej, został doskonale dopasowany do wzniesionego w latach 1863-1868 obiektu z neorenesansową elewacją⁴⁵.

ZMIERZCH DZIAŁALNOŚCI ODDZIAŁU POLSKIEJ KRAJOWEJ KASY POŻYCZKOWEJ W BYDGOSZCZY

Prasa z dnia 23 lutego 1924 r. donosiła o tym, iż: „Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa podaje do wiadomości, że sprzedaż 10% obligacji kolejowej rozpoczęła się w Oddziale Głównym P.K.K.P. w Warszawie z dniem 18 lutego 1924 r. W oddziałach prowincjonalnych P.K.K.P. sprzedaż obligacji nastąpi o parę dni później”⁴⁶.

⁴² „Gazeta Bydgoska” z dnia 10 maja 1924 r., nr 109, s. 1.

⁴³ [BRAK INF. O AUTORZE], *Dziesięciolecie działalności budowlanej Banku Polskiego*, „Architektura i Budownictwo” 1-2 (1930), s. 121.

⁴⁴ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Zespół akt budowlanych miasta Bydgoszczy, sygn. 2370-2371.

⁴⁵ *Ochrona dziedzictwa kulturowego na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Doświadczenie, stan obecny, perspektywy*, red. S. Łaniecki, Bydgoszcz: Dom Wydawniczy „Margarfsen” 2014, s. 194.

⁴⁶ „Tygodnik Toruński. Organ urzędowy Magistratu miasta Torunia i Wydziału Powiatowego powiatu Toruńskiego” z dnia 23 lutego 1924 r., nr 8, s. 9.

W dniu 12 marca 1924 r.⁴⁷ jedna z gazet powiatu bydgoskiego, informowała o działalności oddziału Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej polegającej na możliwości przyjmowania wpłat na zakup akcji Banku Polskiego w markach polskich. Podkreślano, że wpłaty dokonywane w złocie i walutach zagranicznych są dla Banku Polskiego bardziej pożądane od wpłat markami⁴⁸. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, pragnąc ułatwić posiadaczom obligacji państwowych pożyczek Stanów Zjednoczonych zapisy na akcje Banku Polskiego, przyjmuje jako pokrycie subskrypcji obligacje pożyczek amerykańskich⁴⁹. Jej działalność można uznać za wkład w zakresie wspierania rozwoju bankowości. Deklarowano medialnie, iż wszystkie oddziały Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej będą przyjmowały wpłaty na akcje Banku Polskiego w markach polskich⁵⁰. Z przekazu wynikało, że: „zapisy na akcje Banku Polskiego płyną bez przerwy. Wszystkie oddziały P.K.K.P., około 50 banków prywatnych wraz z ich licznymi filjami przyjmują subskrypcję. Kwity, związane z zapisywaniem się na akcje są wolne od opłat stemplowych. Banki nie biorą żadnych opłat za manipulacje zapisowe. Uczyniono wszystko, aby społeczeństwu ułatwić rozkupienie akcji”⁵¹.

Bydgoska prasa w dniu 21 marca 1924 r.⁵² donosiła o ostatnich aspektach prawnej działalności Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej tymi słowami: „Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej, mające ukazać się w najbliższym numerze Dziennika Ustaw, zmienia artykuł 92 ustęp 1 statutu Banku Polskiego i ustala, że Bank może rozpocząć swoją działalność po pokryciu w drodze subskrypcji całkowitego kapitału zakładowego oraz wpłaceniu do Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej co najmniej 50% na poczet tegoż kapitału [...]. Subskrybenci podpisują deklarację subskrypcyjną, którą można otrzymać w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej, mocą której zobowiązują się przestrzegać terminu spłaty [...]. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa ma prawo od subskrybentów, zapisujących się bezpośrednio w jej oddziałach, przyjmować marki polskie za akcje do 50 szt., względnie ma prawo przyjąć marki polskie na poczet pierwszej raty do równowartości 50 akcji. Późniejsze raty muszą być bezwarunkowo wniesione w walutach lub w złocie z dopiskiem: Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa. Oddział w Bydgoszczy”⁵³.

⁴⁷ „Orędownik Urzędowy Powiatu Bydgoskiego” z dnia 12 marca 1924 r., nr 11, r. 73, s. 65.

⁴⁸ Tamże, s. 66.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ „Orędownik Urzędowy Miasta Bydgoszczy” z dnia 15 marca 1924 r., nr 11, s. 6.

⁵¹ „Tygodnik Toruński. Organ urzędowy Magistratu miasta Torunia i Wydziału Powiatowego powiatu Toruńskiego” z dnia 1 marca 1924 r., nr 9, s. 4.

⁵² „Gazeta Bydgoska” z dnia 21 marca 1924 r., nr 68, s. 1.

⁵³ Tamże.

Doniesienia prasowe z pewnością dotyczyły rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1924 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie ustanowienia statutu dla banku emisyjnego⁵⁴. Na mocy jego art. 1: „art. 92 ustęp 1⁵⁵ statutu Banku Polskiego z dnia 20 stycznia 1924 r. (Dz. U. z 1924 r. Nr 8, poz. 75) otrzymał następujące brzmienie: „Bank Polski może rozpocząć swoją działalność po pokryciu w drodze subskrypcji całkowitego kapitału zakładowego, oraz wpłaceniu do Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej co najmniej 50% na poczet tegoż kapitału i po ukonstytuowaniu się na zebraniu założycielskim zwołanem przez Ministra Skarbu. Warunki spłaty niedopłaconej części kapitału zakładowego ustali Minister Skarbu”.

Zgodnie z komunikatem Starosty z dnia 2 kwietnia 1924 r.⁵⁶: „przekazy własne Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, pущzone w obieg na zasadzie rekskryptu Ministerstwa Skarbu L.D.K. 4438I z dnia 23 listopada 1923 r. w odcinkach po 50 i 100 milionów, okazały się w obrocie bezgotówkowym, środkiem nadzwyczaj dogodnym i w wielu wypadkach bardzo pożądanym. To też postanowiono przedłużyć termin ich płatności do dnia 30 czerwca 1924 r. Podając to władzom, Urzędom i Bankom do wiadomości, prosimy o łaskawe zarządzenie, ażeby kasy ich nie czyniły wpłacającym klientom żadnych trudności i to nawet wtedy, gdyby przekazy te nie były zupełnie zaopatrzone w stempel „ważny do dnia 30 czerwca 1924 r. Z dopiskiem: Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa. Oddział w Bydgoszczy”.

Warunki likwidacji Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej określał § 11 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z kwietnia 1924 r.⁵⁷ Według tego aktu, „z dniem rozpoczęcia czynności przez Bank Polski Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa przechodzi w stan likwidacji. Sposób, warunki i bliższe szczegóły likwidacji ustali Minister Skarbu”.

W dniu 29 kwietnia 1924 r. inaugurował działalność Bank Polski. „Dziennik Bydgoski” w artykule pt. *Otwarcie Oddziału Banku Polskiego w Bydgoszczy* informował: „Dziś rano o godzinie 8 min. 30 odbyła się w kościele Klarysek uroczysta msza św. z asystą na intencję Banku Polskiego. Celebrował ks. Dziekan Malczewski w asyście księży wikariuszy Niziołkiewicza i diakona Żurawskiego.

⁵⁴ Dz. U. Nr 27, poz. 273.

⁵⁵ Jego brzmienie przed zmianą było następujące: „Bank Polski może rozpocząć swą działalność dopiero po złożeniu w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej całego kapitału akcyjnego i po ukonstytuowaniu się na Zebraniu założycielskim zwołanym przez Ministra Skarbu”.

⁵⁶ „Orędownik Urzędowy Powiatu Bydgoskiego” z dnia 2 kwietnia 1924 r., nr 14, r. 73, s. 85.

⁵⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1924 r. o zmianie ustroju pieniężnego, Dz. U. Nr 34, poz. 351.

Publiczność, osobiście przedstawiciele władz cywilnych i wojskowych oraz banków, zebrała się licznie. O godz. 10 przed południem Oddział Banku Polskiego w Bydgoszczy rozpoczął swoje czynności w lokalach Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, która została zlikwidowana. Akt ten, wypłaty pierwszych złotych, odbył się w obecności przedstawicieli władz i obywatelstwa, przyczem w stosownych przemówieniach podniesiono jego doniosłość. Oby moment ten, któremu przypisuje się znaczenie historyczne, usprawiedliwił nadzieje, jakie społeczeństwo do niego przywiązuje. Równocześnie odbyło się w Warszawie otwarcie Centrali Banku Polskiego⁵⁸. Głównym zadaniem Banku Polskiego miało być rozszerzanie działalności kredytowej i dbałość o utrzymanie stałej wartości złotego na rynku wewnętrznym i zewnętrznym⁵⁹.

ZNACZENIE POLSKIEJ KRAJOWEJ KASY POŻYCZKOWEJ (ZARYS)

W pierwszych latach niepodległości w Polsce nie zdołano utworzyć prawdziwego banku centralnego⁶⁰. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa była instytucją kasowo-bankową, powołaną przez Niemców w 1916 r. w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim. Jej działalność rozpoczęła się w 1917 r.⁶¹ Zdaniem E. Czapskiej, jej „działalność nakierowana była na zaspokojenie potrzeb finansowych Rzeszy Niemieckiej i władz okupacyjnych”⁶². Jednak trzeba podkreślić, że Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa brała udział w unifikacji waluty. Jej zadanie polegało na uruchamianiu oddziałów w dzielnicach państwa i zaopatrywaniu ich w marki polskie. Do chwili powołania Banku Polskiego w 1924 r.⁶³, to właśnie Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa wykonywała czynności emisyjne⁶⁴.

⁵⁸ „Dziennik Bydgoski” z dnia 29 kwietnia 1924 r., nr 100, s. 1.

⁵⁹ „Dziennik Bydgoski” z dnia 1 maja 1924 r., nr 102, s. 4.

⁶⁰ Zob. KRAS, *Ewolucja polskiego systemu*, s. 191.

⁶¹ Zob. C. LESZCZYŃSKA, *Zarys historii polskiej bankowości centralnej*, Warszawa: Narodowy Bank Polski, Departament Edukacji i Wydawnictw 2010, s. 14; H. SZCZECZOWICZ, *Administracja ziemi dobrzyńskiej w latach 1918-1939*, Włocławek: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku 2012, s. 79.

⁶² CZAPSKA, *Polska Krajowa Kasa*, s. 22.

⁶³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1924 r. o zmianie ustroju pieniężnego w § 11 stanowiło, że: „z dniem rozpoczęcia czynności przez Bank Polski Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa przechodzi w stan likwidacji. Sposób, warunki i bliższe szczegóły likwidacji ustali Minister Skarbu”. Natomiast w § 12 upoważniono „Ministra Skarbu do zawarcia z Bankiem Polskim umowy w przedmiocie alienacji majątku Skarbu Narodowego oraz majątku, znajdującego się w posiadaniu Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej”. Na podstawie obwieszczenia Ministra Skarbu ustalono datę rozpoczęcia czynności przez Bank Polski na dzień 28 kwietnia 1924 r. Zob. Obwiesz-

PODSUMOWANIE

Nieliczne akta dotyczące działalności bydgoskiego Oddziału Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej zachowały się w stanie szczątkowym. W związku z tym nie mogą stanowić wystarczającego materiału źródłowego do badań z zakresu historii prawa i bankowości.

Bydgoszcz w okresie objętym badaniami przeżywała proces „uprzemysłowienia miasta”. Podkreślić należy, że stan zachowanych źródeł archiwalnych nie pozwala jednoznacznie ocenić prawnych aspektów działalności bydgoskiego oddziału Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej. Niewątpliwie, jego działalność wytyczona była aktami normatywnymi wydawanymi przez centralne organy państwa.

Często stosowaną praktyką było wydawanie ustaw o kredycie Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej czy o dalszej emisji biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej.

Moim zdaniem, w odniesieniu do Oddziału Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej w Bydgoszczy nie jest uprawniona teza o tym, że jej „działalność nakierowana była na zaspokojenie potrzeb finansowych Rzeszy Niemieckiej i władz okupacyjnych”. Uzasadnieniem tego twierdzenia jest to, iż funkcjonowanie oddziału w mieście rozpoczęło się po jego wyzwoleniu spod okupacji wojennej.

Na koniec pozostaje mi wyrazić nadzieję, iż *tractu temporis* odnajdą się materiały archiwalne, pozwalające na zrekonstruowanie nieodkrytych jeszcze, prawnych aspektów działalności Oddziału Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej w Bydgoszczy.

czenie Ministra Skarbu z dnia 15 kwietnia 1924 r. w przedmiocie rozpoczęcia czynności przez Bank Polski, Dz. U. Nr 34, poz. 360.

⁶⁴ Na mocy ustawy z dnia 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej (Dz. U. Nr 4, poz. 28) postanowiono o ustaleniu warunków likwidacji Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej (art. 1 pkt 11 lit. a), powołaniu do życia banku emisyjnego na mocy specjalnego statutu jako banku akcyjnego z udziałem Państwa podlegającego nadzorowi państwowemu z mianowaniem prezesa banku i zatwierdzeniem kierowników, udzieleniu bankowi emisyjnemu uprawnienia do emisji biletów bankowych, będących prawnym środkiem płatniczym oraz o przekazaniu mu w drodze alienacji majątku państwowego, znajdującego się w posiadaniu Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej (art. 1 pkt 11 lit. b). Zgodnie z art. 3, ustawa niniejsza obowiązywała na całym obszarze Rzeczypospolitej.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PRAWA

- Ustawa Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej z dnia 9 grudnia 1916 r., Dz. Rozp. Dla Jen-Gub. Warsz. Nr 57 z dnia 13 grudnia 1916 r.
- Ustawa Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej z dnia 7 grudnia 1918 r., „Dziennik Praw” Nr 19, poz. 56.
- Ustawa z dnia 28 lutego 1919 r. w sprawie nazwy monety polskiej, Dz. Pr. Nr 20, poz. 230.
- Ustawa z dnia 20 listopada 1919 r. o walucie w obrębie byłej dzielnicy pruskiej, Dz. U. Nr 91, poz. 492.
- Ustawa z dnia 26 marca 1920 r. w przedmiocie uzupełnienia ustawy z dnia 13 lutego 1920 r. (Dz. U. Nr 17, poz. 85) dotyczącej dalszej emisji biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. Nr 31, poz. 179.
- Ustawa z dnia 30 kwietnia 1920 r. w przedmiocie dalszej emisji biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. Nr 38, poz. 217.
- Ustawa z dnia 26 listopada 1920 r. o kredycie Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej, Dz. U. Nr 112, poz. 738.
- Ustawa z dnia 23 czerwca 1921 r. o wprowadzeniu dekretów, ustaw sejmowych i rozporządzeń Rządu oraz dalszem uzgodnieniu ustawodawstwa na obszarze b. dzielnicy pruskiej, Dz. U. Nr 75, poz. 511.
- Ustawa z dnia 8 lipca 1921 r. o dalszej emisji biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. Nr 64, poz. 401.
- Ustawa z dnia 8 lipca 1921 r. o kredycie Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej, Dz. U. Nr 64, poz. 402.
- Ustawa z dnia 25 września 1922 r. o kredycie Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej, Dz. U. Nr 84, poz. 748.
- Ustawa z dnia 25 września 1922 r. o dalszej emisji biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. Nr 84, poz. 749.
- Ustawa z dnia 24 marca 1923 r. o kredycie Skarbu Państwa w Polskiej Krajowej Kasie Pożyczkowej, Dz. U. Nr 38, poz. 251.
- Ustawa z dnia 24 marca 1923 r. o dalszej emisji biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. U. poz. 252.
- Ustawa z dnia 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej, Dz. U. Nr 4, poz. 28.
- Rozporządzenie z dnia 9 grudnia 1916 r. generał-gubernatora dla obszaru Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego o powołaniu Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej, Dz. Rozp. Dla Jen-Gub. Warsz. Nr 57, poz. 222 z dnia 13 grudnia 1916 r.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu i Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z dnia 31 grudnia 1920 r. o ograniczeniu obrotu dewizami i walutami zagranicznymi, Dz. U. z 1921 r. Nr 18, poz. 104, Nr 108, poz. 795.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości z dnia 22 sierpnia 1922 r. w przedmiocie przyjmowania przez Polską Krajową Kasę Pożyczkową wkładów w walutach obcych, Dz. U. Nr 93, poz. 867.

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1924 r. o zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie ustanowienia statutu dla banku emisyjnego, Dz. U. Nr 27, poz. 273.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1924 r. o zmianie ustroju pieniężnego, Dz. U. Nr 34, poz. 351.
- Obwieszczenie Ministra Skarbu z dnia 15 kwietnia 1924 r. w przedmiocie rozpoczęcia czynności przez Bank Polski, Dz. U. Nr 34, poz. 360.

ARCHIWALIA

- Traktat pokoju z Niemcami podpisany 28 czerwca 1919 r., cz. II, art. 27, punkt 7 – fragment dotyczący przebiegu zachodniej granicy Polski w rejonie Pomorza. Przekład z języka francuskiego na język polski: Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r. Dokumenty materiały, t. I, Warszawa 1965, s. 224.
- „Dziennik Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej” 3 (1920), s. 51.
- Protokół dotyczący aktu oddania miasta Bydgoszczy Generalnemu Komisarzowi Rządu Polskiego w dniu 19 stycznia 1920 r., [w:] Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Akta m. Bydgoszczy, sygn. 1244, k. 431-437; [w:] Janusz KUTTA, Powrót Bydgoszczy do Macierzy. Protokół dotyczący aktu oddania miasta Bydgoszczy Generalnemu Komisarzowi Rządu Polskiego 19 stycznia 1920, Bydgoszcz: Graf Press 1993.
- Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Zespół akt budowlanych miasta Bydgoszczy, sygn. 2370-2371.
- Pismo Magistratu Miasta Bydgoszczy do Ministerstwa Skarbu z dnia 2 października 1922 r., Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, sygn. 2/189/3438.
- Pismo Dyrekcji Krajowego Banku Pożyczkowego w Poznaniu z dnia 31 października 1922 r. do Magistratu w Bydgoszczy, L. dz 10a, 3122/22, [w:] Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, sygn. 189/3438.

LITAEATURA

- [BRAK INF. O AUTORZE], Dziesięciolecie działalności budowlanej Banku Polskiego, *Architektura i Budownictwo* 1-2 (1930), s. 121-184.
- CZAPSKA Ewa: Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa, *Bank i Kredyt* 5-6 (1988), s. 21-30.
- DURAND Dana: Currency Inflation in Eastern Europe with Special Reference to Poland, *The American Economic Review* 13 (1923), s. 593-608.
- Dzieje Polski. Kalendarium, red. A. Chwalba, Kraków: Wydawnictwo Literackie 2000.
- FALKOWSKA-SZAMETA Anna: Unifikacja i stabilizacja waluty w latach 1918-1924, [w:] Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawno-historyczne, red. D. Bogacz, M. Tkaczuk, Szczecin: Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego 2006, s. 501-514.
- GARBACZEWSKI Witold: Narodowy Bank Polski Oddział Okręgowy w Bydgoszczy – historia i współczesność, [w:] Kalendarz Bydgoski 2004, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Miasta Bydgoszczy 2004, s. 234-237.
- KAMOSIŃSKI Sławomir: Rozwój czy stagnacja? Przemysł miasta Bydgoszczy w latach 1920-1939, *Kronika Bydgoska* XXII (2000), s. 11-24.
- KARPIŃSKI Stanisław: Pamiętnik dziesięciolecia 1915-1924, Warszawa 1931.

- KARPIŃSKI Zygmunt: Tworzenie ustroju pieniężnego po I wojnie światowej. *Najnowsze Dzieje Polski, Materiały i studia z okresu 1914-1939* 10 (1966), s. 207-208.
- KRAS Ireneusz: Ewolucja polskiego systemu bankowego, *Saeculum Christianum* 13 (2006), nr 2, s. 187-214.
- KUTTA Janusz: [biogram J. Maciaszka], [w:] *Bydgoski Słownik Biograficzny*, t. II, red. J. Kutty, Bydgoszcz: Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne 1994-1999, s. 94-96.
- LANDAU Zbigniew, TOMASZEWICZ Jerzy: *Gospodarka Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza 1991.
- LANDAU Zbigniew, TOMASZEWICZ Jerzy: *W dobie inflacji 1918-1923*, Warszawa: Książka i Wiedza 1967.
- LANDAU Zbigniew: Inflacja w Polsce po I wojnie światowej, *Finanse* 2 (1980), s. 46-58.
- LANDAU Zbigniew: Inflacja w Polsce po I wojnie światowej, *Studia Finansowe* 32 (1985), s. 323-399.
- LANDAU Zbigniew: Waluta polska w latach inflacji, *Wiadomości Narodowego Banku Polskiego* 1(1966), s. 24-29.
- LESZCZYŃSKA Cecylia: Polska bankowość centralna 1828-1989, *Bank i Kredyt* 2 (2016), s. 11-13.
- LESZCZYŃSKA Cecylia: *Zarys historii polskiej bankowości centralnej*, Warszawa: Narodowy Bank Polski, Departament Edukacji i Wydawnictw 2010.
- ŁAGOWSKI Paweł: *Geneza rynku papierów wartościowych w Polsce*, *Ekonomia – Wrocław Economic Review* 19 (4) 2013, s. 69-79.
- MORAWSKI Wojciech: Władysław Grabski – sam przeciw milionom, [w:] <http://www.polska1918-89.pl/pdf/wladyslaw-grabski-%E2%80%93-sam-przeciw-milionom,1449.pdf> [dostęp: 8.05.2017].
- Ochrona dziedzictwa kulturowego na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Doświadczenie, stan obecny, perspektywy, red. S. Łaniecki, Bydgoszcz: Dom Wydawniczy „Margafrsen” 2014.
- PAJEWSKI Janusz: *Odbudowa państwa polskiego 1914-1918*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1978.
- SUDZIŃSKI Ryszard: Uwarunkowania i czynniki rozwoju Bydgoszczy w II Rzeczypospolitej (1920-1939), [w:] *Historia Bydgoszczy*, t. II, cz. 1, red. M. Biskup, Bydgoszcz: Bydgoskie Towarzystwo Naukowe 1999, s. 25-45.
- SZCZECHOWICZ Hanna: *Administracja ziemi dobrzyńskiej w latach 1918-1939*, Włocławek: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku 2012.
- SZCZERBA Adrianna: Nie tylko szablą... Rola archeologii w utrzymaniu tożsamości narodowej Polaków w okresie zaborów, [w:] *W walce o wolność i niepodległość Polski*, red. D. Litwin-Lewandowska, K. Bałkowski, Lublin: Wydawnictwo Naukowe Tygiel 2016, s. 22-38.
- TAYLOR Edward: *Inflacja polska – przyczyny, przebieg, środki zaradcze*, Poznań: Gebethner i Wolff 1926.
- WŁUDYKA Tadeusz: *Dwa dwudziestolecia gospodarki rynkowej w Polsce*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska 2008.
- WOJCIECHOWSKI Marian: Ruch polski w Bydgoszczy i obwodzie nadnoteckim w ostatnich miesiącach rządów pruskich (lipiec 1919 – styczeń 1920), [w:] *Bydgoszcz w dobie powstania wielkopolskiego*, red. Z. Grot, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1970, s. 109-110.

HISTORYCZNOPRAWNE ASPEKTY
DZIAŁALNOŚCI ODDZIAŁU POLSKIEJ KRAJOWEJ KASY POŻYCZKOWEJ
W BYDGOSZCZY

S t r e s z c z e n i e

Dokumenty archiwalne dotyczące Oddziału Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej w Bydgoszczy zachowały się w stanie szczątkowym. Informacje prasowe dotyczące jej działalności mogą wskazywać na główne kierunki jej funkcjonowania. Niewątpliwie, podstawą prawną były akty normatywne powszechnie obowiązujące. Oddział Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej w Bydgoszczy otwarto po przekazaniu władzy w mieście polskiej administracji. Fakt ów może przypuszczalnie podważać tezę o tym, że Kasa wspierała interesy niemieckie. Choć nie można twierdzić tego jednoznacznie, jednak wyrażam nadzieję, że *tractu temporis* znajdą się archiwalia pozwalające na prowadzenie dalszych badań w tym zakresie.

Słowa kluczowe: historia; prawo; pieniądz; Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa; Oddział w Bydgoszczy; II Rzeczpospolita Polska

THE HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF OPERATION
THE DEPARTMENT OF POLISH NATIONAL LOAN FOUND IN BYDGOSZCZ

S u m m a r y

The archival documents relating to the Department of Polish National Loan Fund in Bydgoszcz have survived in a rudimentary state. Press releases concerning its activity may indicate the main directions of its operation. Undoubtedly, the legal basis were generally binding normative acts. The results of this study allow to challenge thesis that titled Loan Found has supported the German interests. The PNLF Branch in Bydgoszcz has opened after the transfer of power in the city to Polish administration. I hope that *tractu temporis* will find the archival documents allowing for further research on the titled matter.

Key words: history; law; money; Polish National Loan Found; Department in Bydgoszcz; the Second Republic of Poland